

Załącznik nr 8 do Zarządzenia
Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB
Nr 9/22 z dnia 21 stycznia 2022 r.

PROGRAM
OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH
OWIEC RASY CZARNOGLÓWKA

2022

Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy czarnogłówka

1. Słownik pojęć

- a. Program ochrony – Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy czarnogłówka,
- b. Program hodowlany – Program hodowlany owiec rasy czarnogłówka,
- c. Instytut – Instytut Zootechniki Państwowy Instytut Badawczy, podmiot upoważniony Rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi do koordynacji lub realizacji programów ochrony zasobów genetycznych zwierząt,
- d. Związek – Polski Związek Owczarski/Regionalny Związek Hodowców Owiec i Kóz – podmiot prowadzący księgi hodowlane oraz ocenę wartości użytkowej owiec rasy czarnogłówka,
- e. Grupa Robocza – Grupa Robocza ds. ochrony zasobów genetycznych owiec i kóz, powołana zarządzeniem Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB.

2. Historia rasy

Owce czarnogłówki, zaliczane do ras mięsnych, to grupa owiec, która została wytworzona na drodze procesów twórczych, notowanych od 1860 roku, w których brał udział jej protoplasta z Niemiec oraz czarnogłowe owce mięsne z Wielkiej Brytanii. Prace przebiegały w kierunku wytworzenia owcy mięsnej, charakteryzującej się wełną jednolitą, średnio-grubą w sortymencie BC i C, przystosowaną do zróżnicowanych warunków żywieniowych. Rasa ta funkcjonuje w Polsce pod tą nazwą już od 1922 roku, tzn. od roku utworzenia ksiąg hodowlanych. Pogłowie czarnogłówek bardzo ucierpiało w czasie wojny; pozostało kilkaset sztuk, a wśród nich stare stado zarodowe w Komorowie (woj. wrocławskie).

Biorąc pod uwagę potrzeby przemysłu włókienniczego, przed rokiem 1989 była ona doskonalona również w kierunku wełnistym, później zaniechano tych działań na rzecz prac nad doskonaleniem cech mięsnych, stosując krzyżowanie tych owiec z rasą suffolk i czarnogłówką niemiecką. Od długiego czasu zaniechano tej działalności, można więc uznać że po roku 2000 populacja zachowała ujednolicony charakter pod względem genotypu i użytkowości mięsnej.

Znaczenie czarnogłówki zostało potwierdzone w badaniach praktycznie wszystkich ośrodków naukowych w Polsce. Ze względu na doskonałe dostosowanie do naszych warunków środowiskowych (występuje od Podkarpacia aż do Pomorza Zachodniego), zachowuje szczególną rolę w pogłowie owiec, jako jedyna rodzima rasa w typie mięsnym i jedna z głównych, na której można budować rozwój rynku mięsa owczego w Polsce.

Czarnogłówki to owce mięsne, charakteryzujące się bardzo dobrym umięśnieniem i szybkim tempem wzrostu jagniąt. Owce dają znaczną ilość wełny jednolitej, o dobrej gęstości i średniej wysadności. Przydatne są do chowu zarówno w małych jak i dużych stadach, w systemie ekstensywnym i intensywnym.

3. Uzasadnienie konieczności ochrony

Owce czarnogłówki wywarły ogromny wpływ na poziom cech użytkowości mięsnej tego gatunku, co wiązało się z powszechnie stosowanym wykorzystaniem tryków do krzyżowania międzyrasowego, celem produkcji jagniąt rzeźnych. Czarnogłówki to owce mięsne, charakteryzujące się bardzo dobrym umięśnieniem, szybkim tempem wzrostu jagniąt i wysoką jakością tuszek. Owce tej rasy bardzo dobrze znoszą klimat wilgotny, z tego też względu nadają się na tereny nadmorskie i takie, które mają średnio więcej niż 600 mm opadów rocznie. Charakteryzują się dobrą przydatnością do wędrowek oraz koszarowania; mają mocne, odporne na kulawkę racice, przydatne do długiego wypasu w trakcie okresu wegetacyjnego.

Biorąc pod uwagę jej doskonale dostosowanie do warunków całej Polski oraz znaczącą odrębność od innych ras mięsnych utrzymywanych w kraju, zasadność jej ochrony należy ocenić bardzo wysoko. Obecna wielkość populacji około 487 maciorek utrzymywanych w 68 stadach. Objęcie czarnogłówki Programem ochrony zasobów genetycznych jest szczególnie istotne dla stabilizacji i rozwijania krajowego rynku mięsa owczego.

Ochrona zasobów genetycznych zwierząt metodami *in situ* polega na ochronie zagrożonych gatunków i ras zwierząt w ich naturalnych warunkach bytowania. Wiele ras owiec nierozzerwalnie złączona jest z obszarami ich powstawania i często wielowiekowej egzystencji. Dlatego też wraz z ochroną zwierząt należy zadbać o to aby populacje chronione występowały na terenach swojego naturalnego występowania. Hodowla owiec rasy czarnogłówka prowadzona była dotychczas na terenie całej Polski i dlatego też stada tej rasy objęte ochroną zasobów genetycznych mogą być utrzymywane bez ograniczeń terytorialnych na terenie kraju.

Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy czarnogłówka realizowany jest od roku 2015.

4. Potwierdzenie statusu zagrożenia wyginięciem

a. Określenie wielkości populacji w Programie

Rok	Liczba stad	Liczba maciorek
2005	-	-

2015	36	1546
2020	68	3487

b. Liczba samic wpisanych do ksiąg hodowlanych

Rok	Liczba stad	Liczba maciorek
2005	70	5275
2015	49	3055
2020	68	4384

Populacja czarnogłówki w pierwszych latach XXI wieku szacowana była na ok. 5300 owiec matek. Obecnie programem ochrony zasobów genetycznych objętych jest 3487 maciorek (2020 r.).

W wyniku prowadzonych obserwacji i badań oraz przyjętych światowych rozwiązań, a także w oparciu o dane z realizacji programów ochrony zasobów genetycznych poszczególnych populacji w Instytucie opracowano model szacowania statusu zagrożenia ras rodzimych, dostosowany do warunków polskich.

Aktualny status zagrożenia dla rasy = 1,9 wraz z opisem metody szacowania tego statusu znajduje się na stronie internetowej Instytutu pod adresem: <http://www.bioroznorodnosc.izoo.krakow.pl/status-zagrozenia-ras>

Na podstawie liczby samic wpisanych do ksiąg oraz wartości wskaźnika statusu zagrożenia w rasie czarnogłówka stwierdzono, że obecnie rasa ta wymaga dalszej ochrony.

5. Cel Programu

Podstawowym celem Programu jest:

- 1) zwiększenie populacji owiec rasy czarnogłówka,
- 2) zachowanie cech typowych dla rasy,
- 3) zachowanie istniejącej zmienności genetycznej.

Prace hodowlane prowadzone będą w kierunku poprawy plenności i cech użytkowości mięsnej, umożliwiających chów zarówno w systemie ekstensywnym, półintensywnym i intensywnym. Przydatna do utrzymania w ramach systemów alternatywnych z wykorzystaniem gruntów nieużytkowanych rolniczo, poddawanych pielęgnacji krajobrazu i wspomagających zabiegi zmierzające do ochrony środowiska przyrodniczego

6. Wzorzec populacji

Cechy pogłowia:

- a) Wrażenie ogólne – owce bezrogie, duże, o bardzo dobrym umięśnieniu, szerokim i dość długim tułowiu, osadzonym na stosunkowo krótkich kończynach.
- b) Dojrzałość rozplodowa ok. 8-9 miesięcy, sezonowe występowanie rui.
- c) Plenność 120-140 %, użytkowość rozplodowa 110-130 %.

Cechy osobnicze:

- a) pokrój:
 - głowa o średniej wielkości, szeroka, bezrożna, owelńiona, część twarzowa pokryta czarną lub brązową sierścią, czasem z białym nalotem;
 - szyja krótka;
 - tułów średniej długości, grzbiet szeroki, klatka piersiowa głęboka, z wyraźnie wysuniętym do przodu mostkiem; zad zaokrąglony; umięśnienie prawidłowe;
 - kończyny krótkie o mocnym kośćcu, umaszczone czarno do wysokości stawów skokowych i nadgarstkowych, dobrze spionowane, szeroko rozstawione;
- b) umaszczenie: runo białe, głowa i kończyny czarne do brązowego z białym nalotem. Jagnięta rodzą się z ciemnym lub plamistym runem, które z wiekiem bieleje. W runie owiec dorosłych spotkać można pojedyncze czarne włosy, które w ilości nie większej aniżeli 1%, traktować należy za zgodne ze wzorcem.
- c) masa ciała: dorosłe tryki 90-110 kg, maciorki 65-80;
- d) w początkowym okresie życia jagnięta rozwijają się szybko, po ukończeniu 6 miesiąca życia nieco wolniej, co determinować może ich przydatność do wczesnego opasania.
- e) wełna
 - jednolita o średnim sortymencie BC-C, o wysadności ok. 10 cm w odroście rocznym, włosy nadrunne i słabe markowanie dopuszczalne.
 - charakter wełny: runo zamknięte lub półotwarte,
 - roczna wydajność wełny potnej u tryków wynosi ok. 5,5 kg, a u maciorek 4 kg.
 - tłuszczopot powinien być koloru jasnego (biały lub kremowy) o konsystencji oleistej. Dopuszczalny również koloru rdzawego, gruzelkowaty; tłuszczopot o konsystencji lepkiej, koloru brunatnożółtego lub zielonego jest niedopuszczalny.

7. Zakres i metody służące realizacji Programu ochrony

7.1 Metody hodowlane

Podstawowym celem Programu ochrony zasobów genetycznych owiec rasy czarnogłówka jest utrzymanie zmienności genetycznej i stabilizacja cech fenotypowych oraz funkcjonalnych. Prace hodowlane w populacji zachowawczej są prowadzone w oparciu o ocenę eksterieru i wartości użytkowej.

7.1.1 Ocena wartości użytkowej

Ocena wartości użytkowej obejmuje ocenę użytkowości rozplodowej i mięsnej zgodnie z obowiązującymi przepisami dotyczącymi ras i linii hodowlanych ojcowskich. Obejmuje ona: tempo wzrostu jagniąt, użytkowość wełnistą, plenność i zdolności mateczne maciorek.

Ustalanie:

- masa ciała w 10 dniu po urodzeniu
- masa ciała w wieku 30 dni,
- masa ciała w wieku 56 dni,
- średni dobowy przyrost od 10 do 30 dnia życia
- średni dobowy przyrost w okresie od 30 do 56 dnia życia,
- plenność życiowa maciorki,
- masa miotu w wieku 56 dni,
- masa ciała maciorek przed każdą stanówką,
- masa ciała w dniu licencji.
- płodność plenność i użytkowość rozplodowa

Warunkiem oceny wartości użytkowej jest bezwzględne przestrzeganie obowiązku identyfikacji zwierząt.

7.1.2 Metody doboru zwierząt do kojarzeń i zasady ich prowadzenia

Kwalifikacja do hodowli przeprowadzona będzie w dniu licencji, w oparciu o wzorzec rasowy i wartość użytkową.

Do rozrodu dopuszczone będą tryki z zakwalifikowanych stad, wpisanych do księgi zwierząt hodowlanych zgodnych fenotypowo ze wzorcem określonym w niniejszym programie ochrony.

8. Zasady wyboru i kwalifikacji zwierząt do Programu ochrony

Typowanie owiec do udziału w Programie ochrony będzie dokonywane przez Związek.

Kwalifikacji owiec matek dokonuje Koordynator Programu ochrony z ramienia Instytutu zgodnie z obowiązującą Procedurą.

Programem ochrony będą mogły być objęte owce matki hodowli krajowej poddane ocenie wartości użytkowej zgodnie z obowiązującymi przepisami, które:

- są wpisane do księgi hodowlanej dla rasy,
- charakteryzują się cechami fenotypowymi zgodnymi ze wzorcem określonym w Programie ochrony.

W momencie umożliwienia płatności do samców w nowym Planie Strategicznym na lata 2023-2027 Programem ochrony będą mogły być objęte również tryki hodowli krajowej poddane ocenie wartości użytkowej zgodnie z obowiązującymi przepisami, które:

- są wpisane do księgi hodowlanej dla rasy,
- charakteryzują się cechami fenotypowymi zgodnymi ze wzorcem określonym w programie ochrony.

Maksymalna liczba macierek przypadająca na tryka powinna wynosić 30.

9. Zakres kriokonserwacji materiału biologicznego i sposób wykorzystania tego materiału

Zakres kriokonserwacji materiału biologicznego ustalony zostanie po uruchomieniu na terenie kraju stacji pobierania nasienia dla małych przeżuwaczy. Celowym jest tworzenie kolekcji zarodków oraz nasienia i ich przechowywanie w stanie głębokiego zamrożenia w ciekłym azocie w Krajowym Banku Materiałów Biologicznych (KBMB) w Balicach. Gromadzenie i wykorzystywanie materiału biologicznego odbywać się będzie pod nadzorem Grupy Roboczej ds. ochrony zasobów genetycznych owiec i kóz oraz zgodnie z Procedurami obowiązującymi w Instytucie w tym zakresie.

10. Zasady organizacji i realizacji Programu ochrony

a. Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy czarnogłówka realizowany będzie przez:

- - hodowcę – właściciela stada owiec,
- Polski Związek Owczarski oraz Regionalne Związki Hodowców Owiec i Kóz prowadzące księgę hodowlaną oraz ocenę wartości użytkowej owiec,
- Instytut Zootechniki - Państwowy Instytut Badawczy realizujący i koordynujący zadania z zakresu ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich.

Zasady współpracy pomiędzy Związkiem, a Instytutem określa zawarte Porozumienie. Uczestnictwo hodowcy w programie jest dobrowolne. Zasady przystąpienia do Programu i uczestnictwa w nim określa Procedura (<http://owce.bioroznorodnosc.izoo.krakow.pl/dokumenty>).

b. W celu wspomagania realizacji Programu niezbędne jest podjęcie dodatkowych działań takich jak:

- propagowanie wiedzy nt. rasy na wystawach hodowlanych, w specjalistycznych, masowych środkach przekazu, podczas sympozjów, szkoleń i konferencji naukowych itp.,
- propagowanie wykorzystania owiec w czynnej ochronie przyrody i krajobrazu, np. poprzez zorganizowanie wypasów na terenach cennych przyrodniczo, odłogowanych,
- podjęcie działań na rzecz promocji jagnięciny pochodzącej od owiec czarnogłówka,
- zaleca się prowadzenie pomiarów zoometrycznych w jak największej grupie owiec w ustalonych odstępach czasu (np. co 10 lat); uzyskane wyniki będą służyć do dokładnego opisu pokroju tej rasy i ewentualnych jego zmian w czasie.

Od 2021 roku Instytut wprowadził system certyfikacji gospodarstw „Rasa Rodzima”, który przyznawany jest, po spełnieniu określonych warunków, hodowcom, hodowco-przetwórcom oraz produktom pochodzącym od ras rodzimych (<http://ksb.izoo.krakow.pl>).

c. Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy czarnogłówka powinien być realizowany na terenach jej naturalnego/histerycznego występowania, w oparciu o tradycyjne systemy utrzymania, z wykorzystaniem trwałych użytków zielonych i przestrzeganiem norm dobrostanu.

11. Nadzór nad realizacją oraz ocena efektywności działania Programu ochrony

Nadzór merytoryczny nad realizacją Programu ochrony zasobów genetycznych owiec rasy czarnogłówka sprawuje Instytut. Grupa Robocza, działająca przy Instytucie dokonuje oceny efektywności działania Programu poprzez analizę przebiegu realizacji jego celów. Analiza ta jest wykonywana na podstawie danych przekazanych przez Związek oraz Koordynatora Programu ochrony. Grupa opiniuje również sprawy wątpliwe oraz może wnioskować o zmiany w programach ochrony.

Piśmiennictwo z uwzględnieniem poprzednich programów ochrony

Brzostowski H., Mercik L. (1982). Próba określenia masy runa na podstawie cech wełny i budowy owiec rasy czarnogłówka. Zesz. nauk. ART Olszt., 24: 53-61.

Hyży J., Szczepański W. (1983). Efekty rozrodu maciorek rasy czarnogłówka krytych wcześniej i tradycyjnie. Zesz. Probl. Post. Nauk roln., 265: 179-183.

IZ PIB. Program ochrony zasobów genetycznych owiec rasy czarnogłówka. Zarządzenie Dyrektora IZ PIB nr 37/14 z dn. 12 listopada 2014 r.

Kawęcka A., Niżnikowski R. (2015). Czarnogłówka – rodzima mięsna rasa owiec – perspektywy hodowli Wiadomości Zootechniczne, R. LIII, 4: 83–89.

Szczepański W., Czarniawska-Zajac S. (1990). Charakterystyka produktywności mięsnej i wełnistej oraz współzależności fenotypowe i genetyczne czarnogłówki z owczarni Sławkowo. Prz. Nauk. Lit. Zoot., zesz. spec. rocz. XXXV: 165-169.

PZO. Program hodowlany owiec rasy czarnogłówka.

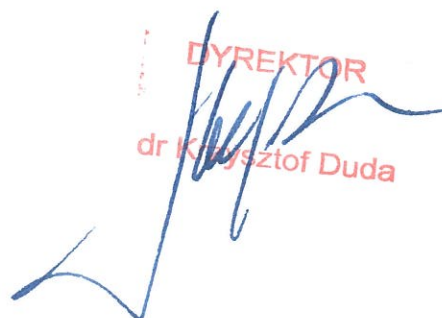
Autorzy programu ochrony

dr hab. Aldona Kawęcka, prof. IZ, dr inż. Jacek Sikora

Program został opracowany we współpracy ze Związkiem.

Program został pozytywnie zaopiniowany przez Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych, uzyskał pozytywną opinię Przewodniczącej Zespołu Koordynacyjnego oraz został zaakceptowany przez Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB .

**Wprowadzono Zarządzeniem
Dyrektora Instytutu Zootechniki
- Państwowego Instytutu Badawczego
Nr 9/22 z dnia 21 stycznia 2022 r.**

DYREKTOR

dr Krzysztof Duda

